

Gazali düşüncesi üzerinden dün-bugün karşılaştırması / Comparison between past and present in the light of Al-Ghazali thought

<https://guneydoguasyacalismalari.com/2023/02/15/gazali-dusuncesi-uzerinden-dun-bugun-karsilastirmasi-comparison-between-past-and-present-in-the-light-of-ghazali-thought/>

Mehmet Özay

15.02.2023

İmam Gazali'nin, "Din'in yeniden ihyası" *Ihya Ulum-Id-Din* adını verdiği ve farklı alanları içinde barındıran eserini, hangi hikmete binaen kaleme aldığı konusu, bizi bu eser içindekiler yer almayan unsurlar üzerinde düşünmeye sevk ediyor.

Bir başka deyişle, Gazali, bu eseri ortaya koyarken, içinde yaşadığı toplumdan bağımsız bir fert, bir gözlemci, bir öğrenci, bir eğitimci, bir hoca/alim vb. sıfatını veya sıfatlarını taşııyordu.

Tam aksine, 'Gazali' adının bugüne kadar taşınmasında ve eserlerinin ve özellikle de, "Din'in yeniden ihyası"nın anılır, okunur, referans edilir olması, onun bizatihi yaşadığı toplumsal gerçekliklerle ilintisinden kaynaklanmaktadır.

Bu noktada, söz konusu bu durumun Gazali'yi sosyolojiye ve/ya sosyolojik bir bağlama yaklaştırdığını söylemke yanlış olmayacaktır.

Bu ilinti, yukarıdaki ifadeyi tersine çevirerek yazacak olursak Gazali'nin içine doğduğu, büyüdüğü, sosyal statü kazandığı toplumu daha erken yaşlardan itibaren gözlemlemesi, olan biteni öğrenme ve anlama çabası, eleştirel bir yaklaşım ve dil geliştirmesi gibi düşünsel ve fiili eylemler şeklinde zuhur etmiştir.

Dün-bugün karşılaştırmasında Gazali

Gazali ile ilgili bu kısa yaklaşımı bana söyleten ve yazdıran husus, bundan kısa bir süre önce tanık olduğum bir hadisedir aslında...

Gazali'yi yakinen bildiği anlaşılan bir Din Sosyologu - bürokrat uluslararası bir konferansta yaptığı konuşmada, içinde bulunduğumuz zaman diliminde, Müslüman toplumun karşı karşıya kaldığı zorlukları tanımlama ve bunları anlamlandırıp çözüm bulma konusundaki zorluğa dikkat çekmiş ve ardından, "Gazali kendi döneminde, 'Din'in yeniden ihyası'nı nasıl gündeme getirdiyse, yakın gelecekte böyle bir çabayı ortaya koyacak birey/lerin çıkacağı" yönündeki kanaatini paylaşmıştı.

Söz konusu bu Din Sosyologu'nun ortaya koyduğu yaklaşım, toplumsal yapımızda (burada sadece, Türkiye toplumunu kastedilmekle birlikte, küresel anlamda bir bağlama oturtarak tüm Müslüman toplumlara haşmetmekte bir sakınca bulunmuyor)- var olan ikilemler, anlam kaymaları, post-modern göreceliliklere kurban edilen doğrular (*truth*), Müslüman ailelerin çocuklarının "iman-şeriat-ihsan" olgularından bihaberlikleri ve/ya bu kavramları, olguları anlama ve pratiğe geçirme konusundaki ciddi zaafiyetleri vb. karşısındaki acziyete karşılık gelen ve çözümü bugünde bulamamanın acısıyla, ümidin geleceğe taşınma arzusuna tekabül ediyor(du).

Burada dile getirilen atıf, önemli ölçüde eğitim olgusu çerçevesinde dile getirilmiş. Bu noktada, yaşadığımız bugünkü dönemin sorunlarının, "eğitim adaleti" kavramıyla gündeme getirmek istediğim bir yönü olduğunu da söylemek mümkün.

Bununla birlikte, -yine bu atf-, genel itibarıyla Müslüman bireyin toplumsal sorunları nasıl okuması, anlamlandırması ve kendine bir güzergâh belirlemesi gerektiği konusunda da gizli/açık bir fikir veriyor.

Gazali’de dönemin eleştirisi

Gazali’nin yaşadığı döneme, dönemin iktidar yapısına, bu iktidarın yönetim biçim ve pratiklerine yönelik eleştirel yaklaşımına,¹ kendi hayat hikâyesinde, biyografisinde takip edilebilen süreçlerde tanık olmak mümkün.

Bu hususlara, önceki yazılarda kısmen değinmişim... Kısa bir tekrar olarak...

Gazali’nin kendisine sunulan dönemin önemli medresesindeki ilmi makamı, Selçuklu saray ve çevresinde yer alma taleplerini kabul etmekle birlikte bir süre sonra bunları terk etme yönelimi sergilemesi, bir başka şekilde söylemek gerekirse, Nizamiye Medresesi’ndeki ve bürokrasideki yerini terk etme cesaretini göstererek, kendini gezici bir alim (*wandering scholar*) sıfatına dönüştürmesini aslında, onun kendi varlığına ve nefesine karşı ‘adaletli’ yaklaşımının ifadesi olarak kabul edebiliriz.²

Bununla birlikte, Gazali’nin şahsında ortaya çıkan söz konusu bu eylemler zincirinde, iki husus dikkat çekmektedir.

İlki, Gazali’nin bu kasıtlı ve biliçli tercihinin, döneminin yönetim yapısı ve çevresinde olan bitene karşı bir tür doğrudan eleştirisidir. İkincisi, gezici bir alim olarak geçirdiği uzun dönem boyunca kaleme aldığı eserleri aslında, onun yaşadığı dönemin toplumsal yapısının neyi kaybettiğini de hatırlatan ipuçları mahiyetindedir.

Bu noktada, Gazali bir selefi alim değildir...

Aksine, döneminin toplumsal olgularını, birbirinden gayet farklı düşünce akımlarını analize tabi tutma becerisi, eleştirel yaklaşımı,³ farklı bilgi kaynaklarını eklektik bir bağlamda kullanması ve bunlar üzerinden mantıklı çıkarımlar yapması ve/ya şariat (*Shar’*) ile ilgili bağlamları, döneminin toplumsal görünürlükleri üzerinden yeniden yorumlama konusundaki istikrarlı tutumu onu, döneminin ‘yenilikçi’ bir alimi olmasını sağlamıştır.

Gazali’yi bugüne taşıyan ve İslam toplumlarının kahir ekseriyetinde karşılık bulmasını sağlayan bir eserler bütünü olarak adlandırılmayı hak eden, “Din’in yeniden ihyası” *Ihya Ulum-Id-Din* eseri bizatihi onun bireysel tecrübesinin, bir başka deyişle kendini aramasının bir sonucudur.

Bu noktada, Gazali bu tecrübesini bizatihi içinde yaşadığı toplumda karşılaştığı olgular, özellikle de devlet yönetimi, bürokrasi, siyasi ahlâk ve adalet nosyonları üzerinden yeniden bir değerlendirme çabası sergileyerek ortaya koymuş olması, onu günümüz toplumsal gerçekliklerini anlamada bir referans noktası yapmaktadır.

<https://guneydoguasyacalismalari.com/2023/02/15/gazali-dusuncesi-uzerinden-dun-bugun-ka-rsilastirmasi-comparison-between-past-and-present-in-the-light-of-ghazali-thought/>

¹ S. Mohammad Ghazanfar; Abdul Azim Islahi. (1997). *Economic Thought of Al-Ghazali*, Scientific Publishing Centre, Islamic Economic Research Series, Jeddah: King Abdulaziz University, s. 37.

² Burada biraz zorlama bir yaklaşım gibi gözükmeyle birlikte, merhum Sabri Orman Hoca’nın ilgili makalesinde dikkat çektiği “bireysel adalet” (*individual justice*) olgusuyla karşılaştığımızı söylemek gerekir. Bkz.: Sabri Orman. (2018). “Al-Ghazali on Justice and Social Justice”, *TUJISE* (Turkish Journal of Islamic Economics), s. 3.

³ Fazl-ul Karim. (1993). “Preface”, *Revival of Religious Learnings Imam Ghazzali’s Ihya Ulum-Id-Din*, Imam Ghazzali, (Tr.: Fazl-ul Karim), Vol. I, First Edition, Karachi: Darul-Ishaat, s. 9 (7-13).

